

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ІНФІНІТИВНИХ РЕЧЕНЬ СТУДЕНТАМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ

Лариса Шевцова

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Висвітлено принципи вивчення інфінітивних речень, звернено увагу на важливість їх опрацювання в іншомовній аудиторії, формування комунікативно-стилістичної грамотності студентів-іноземців.

Ключові слова: синтаксис, стилістика, види синтаксичних вправ, інфінітивні речення.

Методика вивчення синтаксису як частини граматики має певні надбання [2, 3, 4, 5, 6]. Морфологія і синтаксис найповніше виявляють ознаки мови як цілісної системи. Під час вивчення синтаксичних одиниць ураховують специфіку морфологічних категорій. Як зазначають мовознавці, засоби кожного мовного рівня набувають повноти свого значення тільки в найменшій комунікативній одиниці (реченні), що є об'єктом вивчення синтаксису. Звідси його важлива роль у формуванні мовленнєвих умінь і навичок.

Синтаксис здавна входить до курсу граматики як обов'язковий елемент. Ще 1596 року у Вільно вийшов посібник Лаврентія Зизанія „Грамматика словенска...”, в якій помітний вплив української мови. Популярним підручником в Україні, Росії упродовж XVII–XVIII ст. була „Грамматика славенскія правильное синтагма...” (1618) Мелетія Смотрицького. У Києво-Могилянській колегії, утвореній 1632 року, вивчали основи граматики і „синтаксими” латинської, грецької, слов'янської мов.

Для навчання літературної мови на початку XX ст. було опубліковано ряд посібників, наприклад, „Українську граматику” (1917) С. Тимченка, „Граматику української мови” (1918) та працю „Рідна мова в українській школі” (1917) І. Огієнка, „Методичні уваги...” (1927) О. Білецького і Л. Булаховського, „Методику рідної мови” (1930) А. Машкіна.

З іншого боку, формувалися основи методики вивчення синтаксису. Значний вклад у розвиток методики навчання мови внесли праці Ф. Буслаєва, в яких автор розмежовує методи навчання і методи учіння, радить сприймати мову як одне ціле, у нерозривному зв'язку всіх елементів: робота з граматики, лексики, етимології, письмо, читання, розвиток мовлення. Великого значення він надавав таким видам робіт, як твір, переказ, переписування, переклад, ділове письмо. Український педагог К. Ушинський радив починати вивчення граматики з тексту, закликав написати твори на різну тематику.

Теоретичні засади навчання синтаксису в українській лінгводидактиці розробили вчені О. Біляєв, В. Горян, Н. Іваницька, К. Плиско, Р. Христіанінова, М. Пентилюк та ін. Останнім часом видано праці з методики викладання синтаксису української мови С. Карамана, О. Горошкіної, С. Омельчука, М. Кравець та ін.

У роботі над засвоєнням синтаксису можна виділити кілька напрямів, між якими існує тісний зв'язок:

- 1) практичні спостереження за синтаксичною будовою, інтонаційним оформленням речень;
- 2) побудова різних за кількісною і якісною характеристикою речень за поданим зразком та схемою;
- 3) формування уявлень про одиниці синтаксису – словосполучення, речення, зв'язне висловлювання (текст);
- 4) засвоєння структури речення і найважливіших синтаксичних понять: зв'язок між словами у реченні, граматична основа речення, головні й другорядні члени речення, однорідні члени речення; прості, складні, односкладні речення, їхні види тощо. Засвоєння синтаксичної термінології;
- 5) поглиблення знань і умінь із синтаксису під час опрацювання несинтаксичних тем (частини мови, лексика, фразеологія, будова слова, словотворення та ін.);
- 6) формування умінь використовувати у власному мовленні різні типи речень за метою висловлювання, інтонацією тощо. Формування пунктуаційних навичок;
- 7) застосування набутих знань і умінь із синтаксису у практиці зв'язного мовлення.

У методиці навчання синтаксису вправи для роботи з реченням традиційно ділять на аналітичні, якщо переважає аналіз готових речень, і синтетичні, які передбачають самостійне складання речень. Ці види вправ використовують на різних етапах навчання. Найчастіше синтетичні вправи виконують на основі аналітичних. Спочатку аналізують готове речення, а потім самостійно конструюють речення такої самої будови. Синтетичні вправи можна виконувати і без попередніх аналітичних, але обов'язково супроводжувати внутрішньою аналітичною роботою мислення, у процесі якої здійснювати контроль за правильністю побудови речень.

За ступенем самостійності й пізнавальної активності слухача синтаксичні вправи поділяють на три групи:

- 1) вправи, які виконують на основі зразка;
- 2) конструктивні;
- 3) творчі.

Вправи, які виконують за зразком, використовують на різних етапах навчання. Суть їх полягає в тому, що студенти аналізують речення, відтворюють їхню інтонаційну будову і складають власні речення такої самої структури за зразком. Граматичного аналізу можна не проводити, головне – відтворити зразок.

Конструктивні вправи – це вправи, пов'язані з побудовою і перебудовою речень. Мета цих вправ – закріпити набуті теоретичні знання на практиці. До них належать:

1. Відновлення або побудова речень із розрізнених слів. Таких вправ може бути декілька варіантів:

- а) усі слова деформованого речення подають у потрібній формі;
- б) деякі слова подають у початковій формі;
- в) усі слова подають у початковій формі.

2. Поділ деформованого тексту на окремі речення. Таку роботу поступово ускладнюють, вводячи в деформований текст поширені речення.

3. Поступове розгортання (поширення) речень за допомогою запитань.

4. Поступове згортання (скорочення) речень. Такі вправи допомагають усвідомити, до якої межі можливе скорочення речення.

5. Об'єднування кількох речень в одне з однорідними членами.

6. Складання речень з конкретними завданнями: з головних і другорядних членів; з двома і більше головними членами; з однорідними другорядними членами; з ускладнювальними конструкціями і т. ін.

7. Складання речень за схемою. Схему можна доповнювати і видозмінювати залежно від навчального матеріалу і мети заняття.

Творчі вправи передбачають повну самостійність виконання. Тому важливо сформулювати завдання так, щоб не сковувати творчої ініціативи студента. Такі вправи передбачають складання речень:

- а) на задану тему;
- б) за опорними словами і словосполученнями;
- в) за сюжетним або ситуативним малюнком;
- г) за порівняльними зворотами, фразеологізмами;
- д) запитань і відповідей;
- е) на основі власних спостережень;
- є) різних варіантів речення про те саме.

Виконанням цих вправ важко керувати. Тому використовують різні види заохочень у формі творчого змагання. Творчі вправи потрібно проводити систематично і цілеспрямовано як підготовку до переказів і творів.

Лінгводидактика, як відомо, спирається на загальнодидактичні принципи. На їхній основі будують і роботу щодо вивчення інфінітивних речень. Використання загальнодидактичних принципів під час розв'язання завдань з методики було обґрунтовано в працях К. Ушинського, К. Єльницького, В. Добромислова, О. Текучова, В. Масальського, Є. Дмитровського та ін.

Методичні ідеї поглиблювали, конкретизували, вони ставали основою для створення власне методичних принципів. Для формування синтаксичних умінь К. Плиско вважає обов'язковими такі дії:

- 1) вивчення граматичних категорій у структурно-граматичному аспекті;
- 2) ознайомлення з граматичними категоріями у логіко-семантичному аспекті;
- 3) оволодіння граматичними категоріями у функціонально-стилістичному аспекті.

Структурно-граматичний аспект передбачає ознайомлення з формальними показниками граматичних категорій. У зв'язку із всебічним вивченням речення в сучасній лінгвістиці виділився конструктивний синтаксис, завданням якого є розгляд структурної організації й побудови речення. Увагу дослідників привертають елементи речення, які становлять його структурну схему.

Вивчення граматичних категорій у структурно-граматичному аспекті можна реалізувати такими шляхами:

- 1) ознайомлення студентів зі структурно-граматичними особливостями речення;
- 2) ознайомлення студентів зі структурно-граматичними ознаками складових частин речення;
- 3) складання структурних схем поданих речень і їхніх частин;

4) побудова речень і їхніх частин за поданими схемами.

Логіко-семантичний аспект скерований на вивчення змістового боку граматичних категорій, а точніше – їхньої семантики. Він тісно пов'язаний зі структурно-граматичним, оскільки граматичні категорії мають зміст і форму.

Кожна граматична одиниця характеризується семантикою і перебуває в логічних відношеннях з іншими одиницями. Тому під час вивчення інфінітивних речень потрібно встановлювати:

- 1) семантику речення;
- 2) семантику синтаксичних категорій, що входять до складу речення.

Речення в системі мовлення пов'язане з системою мови логічним членуванням, типовою семантикою і характером структурної схеми. Як одиниця мовлення речення характеризується індивідуальним змістом. Це й потрібно враховувати у процесі вивчення інфінітивних речень.

Функціонально-стилістичний аспект разом із логіко-семантичним пов'язаний з вивченням змістового боку граматичних категорій, а точніше – вивченням їхнього функціонування у процесі спілкування.

Оскільки мовні засоби передають зміст висловлювання, ставлення мовця до фактів чи явищ, то мовлення має бути виразним і образним. Мовні засоби потрібно добирати так, щоб мовлення було правильним у функціональному аспекті, точним у смислово-і виразним в естетичному.

Отже, синтаксис має тісний зв'язок з культурою мовлення і стилістикою. Остання подає правила семантичної, функціональної та емоційної доцільності використання мовних засобів у процесі спілкування. Сукупність цих правил становить стилістичні норми, якими слід оволодіти в процесі навчання.

Опрацювання стилістичних властивостей інфінітивних речень здійснюють такими способами:

- 1) ознайомлення студентів зі стилістичними можливостями інфінітивних речень;
- 2) робота над синонімією синтаксичних конструкцій;
- 3) аналіз ролі синтаксичних категорій у різних стилях літературної мови.

З метою створення й оптимального добору вправ, що сприяють розвитку синтаксичних умінь студентів, було враховано низку психологічних і лінгводидактичних чинників. Виконання завдань ставило за мету підняти рівень мовної культури особистості.

Ураховуючи особливості вивчення синтаксису як розділу граматики, визначимо основні критерії, яким повинні відповідати вправи, спрямовані на засвоєння інфінітивних речень:

- 1) тематико-змістовий (вправи є способом презентації матеріалу);
- 2) інформативний (визначення основних термінів, пов'язаних з вивченням мовного матеріалу);
- 3) мовно-структурний (вправи як основа для відбору й організації мовного матеріалу);
- 4) мотиваційний (зацікавлення студентів у виконанні завдань);
- 5) новизни (стосується форми, змісту, прийомів навчання);
- 6) діяльнісний (виконання завдань з урахуванням комунікативно-діяльнісного підходу);

7) евристичний (дає змогу використовувати певні навички).

Розглянемо докладніше кожен з них.

1. Тематико-змістовий критерій.

Тема та зміст синтаксичних вправ залежать від визначеної мети. Окрім навчальної мети (засвоєння відомостей про інфінітивні речення), виконання вправи розвиває вміння будувати речення; мовленнєві ситуації з використанням інфінітивних речень мають виховну спрямованість.

Як наголошує С. Артем'єва, текст є породженням певних механізмів мовлення, засобом вираження конкретної особистості й лінгвістичним продуктом [1]. Він має відповідати психологічним і методичним вимогам. Виконати синтаксичну вправу означає створити міні-висловлювання, оскільки функціонування інфінітивних речень найкраще простежується саме у структурі тексту письмового та усного характеру різних типів мовлення. Одночасно текст є об'єктом сприймання, смислової обробки.

Смисловий зміст тексту має відображати зв'язки і відношення предметів, явищ об'єктивної реальності й враховувати погляди автора висловлювання, його оцінку, бути емоційно забарвленим через призму його особистості.

2. Інформативний критерій.

Кожна вправа дає певну інформацію. Студенти формують уявлення про красу і багатство української мови, вбирають інформацію про історію, культуру, літературу, мистецтво, звичаї й побут українського народу тощо. Актуальним буде вивчення й обговорення одвічних духовних цінностей, основних рис народної моралі, зовнішньої та внутрішньої краси людини. Використання цих та інших текстів сприятиме формуванню високоосвіченої й культурної особистості.

Синтаксичні вправи мають відповідати змісту матеріалу, який вивчають, поєднувати завдання, спрямовані на засвоєння теоретичних знань з розвитком усного й писемного мовлення, ілюструвати різні синтаксико-стилістичні моделі й забезпечувати закріплення набутих знань та умінь.

3. Мовно-структурний критерій.

Кожна мовна одиниця виконує в ситуації спілкування певну мовленнєву функцію. Її вибір залежить від ситуації.

Синтаксичні вправи – основа для відбору й організації мовного матеріалу. Мовною нормою, як відомо, є те (звук, значуща частина слова, граматична форма слова, значення слова чи фразеологізму, словосполучення, речення), що сприймають як зразок. Морфологія і синтаксис найповніше репрезентують мову як цілісну систему. Об'єктом вивчення синтаксису є найменша комунікативна одиниця (речення), у якій засоби кожного рівня набувають повноти свого значення.

Структурно-семантичний принцип вивчення мови розглядає мовленнєві явища у двох аспектах: з погляду структури (будови) та з погляду значення, яке властиве мовленнєвій структурі. Необхідність у застосуванні цього принципу пояснюють тим, що у мові реально існує зв'язок форми та значення і його потрібно розкривати в процесі вивчення мовних явищ. У проекції на методику вивчення інфінітивних речень специфічними принципами є такі:

1) інтонаційний (зіставлення структури та інтонації);

2) синтаксико-морфологічний (зіставлення члена речення і частини мови).

4. Мотиваційний критерій.

Як відомо, навчальна діяльність особистості зумовлена певними мотивами. Їхнє виникнення можливе у зв'язку з індивідуалізацією навчання. У процесі навчання індивідуальна реакція студента можлива лише тоді, коли поставлене перед ним завдання відповідає його потребам та інтересам як особистості. Тому для того, щоб викликати адекватну реакцію, необхідно врахувати індивідуальні (особистісні) якості студента: життєвий досвід, контекст діяльності, сферу інтересів, нахили, емоції, світогляд, статус особистості в колективі. Такий підхід гарантує справжню мотивацію й активність студента.

Отже, мотиваційний критерій синтаксичних вправ спирається на розгляд особи студента як певного індивідуума.

5. Критерій новизни.

Важливим критерієм функціонування синтаксичних вправ вважають їхню новизну. Її досягають гнучкістю мовленнєвих навичок, без чого неможливе їхнє перенесення у сферу навчання. Новизна забезпечує розвиток мовленнєвого вміння, його динамічність, впливає на механізм комбінування, ініціативність у виконанні вправ, поведінку студентів. Головним продуктом застосування новизни є інтерес до навчання.

Щодо виконання синтаксичних вправ, важливо враховувати новизну:

- 1) інформативного змісту матеріалу;
- 2) форми завдань (уникати стандартних завдань з використанням дієслів у наказовій формі);
- 3) прийомів роботи (врахувати особливості комунікативно-діяльнісного підходу до навчання);
- 4) засобів навчання (широко використовувати технічні засоби навчання, наочність, програвання ситуацій тощо).

Отже, критерій новизни синтаксичних вправ сприяє розвитку інтересу до оволодіння мовленнєвими вміннями й навичками. Такий підхід до навчання активізує творчу діяльність студентів, підвищує ефективність роботи та сприяє поліпшенню успішності студентів.

6. Діяльнісний критерій.

Психологи (О.М. Леонтьєв, І.О. Синиця та інші) відзначають, що потреба переконати когось у чомусь може виникнути природно лише тоді, коли ситуація не запропонована штучно, а є наслідком попередніх подій, які цікавлять співрозмовників. Що ширші й глибші зв'язки цієї ситуації з усією діяльністю, то легше виникає мотивація, пов'язана з діяльністю людини.

Контекст діяльності – необхідна умова індивідуалізації ситуацій. Не можна досягти ефективності в навчанні з допомогою синтаксичних вправ без врахування контексту діяльності. Діяльнісний критерій вправ полягає у визначенні цілеспрямованості їх виконання. Її подають у самому завданні як визначення мети виконання.

7. Евристичний критерій.

Цей критерій дає змогу використовувати певні навички. Варіативні умови спілкування (його евристичність) ставлять перед мовцем щоразу нові завдання.

Філософія забезпечує методологічні основи методики, розуміння її мети й завдань. Навчання мови формує світогляд студентів, залучає їх до соціального життя, дає їм засіб пізнавальної діяльності. Раціональне пізнання у межах мовних форм спи-

рається на невідокремлене від об'єктивної дійсності чуттєве пізнання, тому засвоєння мови індивідом має бути постійно зв'язане з реальністю, слово – з його детонатом, текст – із фактами життя.

Процес пізнання завершується перевіркою на практиці, тому вивчення мови мусить урахувати використання мовних одиниць (слів, речень, текстів) на практиці – у пізнавальній, трудовій, творчій та інших видів діяльності.

Філософи й фізіологи встановили зв'язок мови й свідомості, мовлення й мислення. Думка людини матеріалізується в мовленні, у мовних формах. Будуючи речення, текст, студент формує думку, надає їй чіткості за допомогою мовних конструкцій.

Отже, вивчення студентами-іноземцями інфінітивних речень як частини граматичного матеріалу вимагає використання оптимальної системи принципів, методів, прийомів, видів вправ, узгодження синтаксичної роботи з основними критеріями інфінітивних речень.

-
1. *Артемьева С.* Характер текста, используемый при усовершенствовании речевых умений // Иностр. яз. в школе. – 1979. – № 6.
 2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів-філологів / За ред. М.І. Пентилюк. – К., 2000.
 3. *Плиско К.М.* Організація навчання синтаксису в середній школі. – К., 1990.
 4. *Скуратівський Л.В.* Пізнавальні завдання з української мови: Посібник для вчителя. – К., 1987.
 5. *Топольницький Я.Л., Кравчук Д.М.* Формування умінь і навичок з синтаксису. – К., 1985.
 6. *Христіанінова Р.О.* Просте речення в шкільному курсі української мови. – К., 1991.

THE METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF FOREIGN STUDENTS' STUDYING THE INFINITIVE CLAUSE

Larisa Shevtsova

Ivan Franko State University of Zhytomyr

This article deals with the principles of studying infinitive phrases, paying attention to the importance of working through them with a foreign audience and the formation of students' communicative-stylistic capability.

Key words: syntax, stylistics, different kinds of syntactical rules, infinitive clause.